

February 2000

แนวทางปฏิบัติ เพื่อให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา

พรทิพย์ อินทิวโรทัย

อนงค์นุช ภูยานนท์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

อินทิวโรทัย, พรทิพย์ and ภูยานนท์, อนงค์นุช (2000) "แนวทางปฏิบัติ เพื่อให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา," *Journal of Education Studies*: Vol. 28: Iss. 2, Article 12.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.28.2.12

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol28/iss2/12>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

แนวปฏิบัติเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา

พรทิพย์ อันทิวโรทัย

อนงค์นุช ภูยานนท์

ท่ามกลางภาวะวิกฤตของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้มีกระแสเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้น จากเหตุผลที่สำคัญคือ ระบบการจัดการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และปัญหาวิกฤตที่ประเทศไทยเผชิญอยู่ได้ จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เกิดขึ้น และเริ่มมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๒ จะเห็นได้ว่านักการศึกษา ผู้เกี่ยวข้อง และประชาชนทั่วไปต่างให้ความสนใจกับพระราชบัญญัติการศึกษาใหม่นี้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง และเป็นที่คาดหวังว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาซึ่งสอดคล้องและตรงกับความต้องการอย่างยิ่งของสถานการณ์ในปัจจุบัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้เปิดมิติใหม่หลายด้านขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ดังที่ได้ระบุไว้ในหลายมาตรา ได้แก่

มาตรา ๘ การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้ ...

(๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

มาตรา ๙ การจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

(๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน ...

มาตรา ๒๙ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน ... ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

มาตรา ๕๗ ให้นำหน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

ศูนย์พัฒนาศึกษาและศูนย์วัฒนธรรมศึกษาคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตระหนักดีถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าว จึงได้ร่วมกันจัดประชุมสัมมนาเชิงพัฒนศึกษาขึ้นเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ในหัวข้อเรื่อง กลยุทธ์การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ : ปฏิบัติอย่างไร ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยมี นายโสภณ สุภาพงษ์ ดร.อุทัย ดุลยเกษม เป็นวิทยากร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อลิศรา ชูชาติ เป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจและสาระอันเป็นประโยชน์ที่นักการศึกษาและผู้สนใจด้านชุมชนควรจะได้ทราบและนำไปพิจารณาเพื่อผลสำเร็จในการทำงานร่วมกับชุมชนต่อไป

คุณโสภณ สุภาพงษ์ ได้ยกประเด็นในการอภิปรายขึ้นมาด้วยประโยคที่ทำทนายให้นักการศึกษาได้คิดทบทวนหลายๆ ประเด็น

ประเด็นที่น่าสนใจคือ มนุษย์ หรือคน ไม่ควรถูกมองว่าเป็นทรัพยากรเช่นเดียวกับวัตถุหรือสิ่งของทางอุตสาหกรรม เพราะถ้าเมื่อใดที่มองว่าคนไม่ได้แตกต่างไปจากทรัพยากรอื่น ๆ การพัฒนาคนก็จะไม่เกิดขึ้นเลย ในส่วนนี้คุณโสภณ สุภาพงษ์ ได้ย้ำว่า “คน” นั้นไม่ได้มีแต่ร่างกายแต่ประกอบไปด้วยความรู้สึกนึกคิด

ความเชื่อ ดังนั้น “การพัฒนาคน การศึกษาเกี่ยวกับคนก็คือ กระบวนการที่ทำให้คนได้พัฒนากระบวนการคิดเพราะว่าความคิดเท่านั้นที่จะพัฒนาไปสู่สำนึกและจิตวิญญาณ” การสอนคนจึงต้องสอนทางความคิด ไม่ใช่สอนทางความจำ และได้แสดงความคิดเห็นว่า “การปฏิรูปการศึกษานั้นไม่ต้องทำอะไรเลยก็ได้ ทำให้เลิกกวาดวิชาได้เท่านั้นพอแล้ว เพราะจะทำให้จิตวิญญาณของสังคมไทย ของเด็ก ของครอบครัวพัฒนามากมายมหาศาล”

เมื่อพูดถึงการ “พัฒนาคน เพื่อคน โดยคน” นั้นวิทยากรท่านนี้เห็นว่า เราควรจะพัฒนาเราเพื่อเขา โดยเขา เพราะก่อนที่เราจะไปพัฒนาคนอื่น หรือจัดการกับคนอื่น เราต้องทบทวนตัวเองให้ดี จัดการกับตัวเองให้ได้ก่อนไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ก็ตาม

ฉะนั้น การที่นักการศึกษาจะลงไปทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อจะพัฒนาชุมชนหรือดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กำหนดไว้ นั้น คุณโสภณ สุภาพงษ์ ได้เสนอแนวคิดและแนวทางปฏิบัติตนไว้อย่างน่าสนใจ ๕ ประการ ดังนี้

๑. **เรียนรู้และเข้าใจถึงพื้นฐานทางความคิด จิตวิญญาณ และภูมิปัญญาที่ชุมชนได้สั่งสมมา** ดังความตอนหนึ่งที่ท่านกล่าวว่า

... การทำงานกับสังคม ชุมชน พื้นฐานสำคัญเลย คือ เรารับรู้ว่าเขาเป็นคน แล้วความเป็นคนอยู่ที่เรื่องของนึกคิดกับจิตวิญญาณ เราจะต้องรับรู้ว่ามีพื้นฐานของความเป็นคนนึกคิด จิตวิญญาณอะไร... ถ้าจะรับใช้คนไทย เรา

ใหม่ว่าพื้นฐานเขามีจิตวิญญาณและภูมิปัญญาอะไร เพราะสองตัวนี่คือทุนทางสังคม ถ้าไม่เข้าใจพื้นฐานว่าทุนทางสังคมหรือภูมิปัญญาของชุมชนคืออะไร ก็ต้องกรุณาอย่าเพิ่งไปทำ...

ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ภูมิปัญญาของคนไทยมาจากภูมิปัญญาตะวันออก มาจากพื้นฐานทางพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ “พึ่งตนเอง” ด้วยการลดความโลภ ความอยากลง และจะเข้าถึงปัญหาที่อิสระ ฉะนั้นเรื่องของการศึกษาเข้าไปสู่เรื่องความเป็นมนุษย์ เข้าไปถึงจิตวิญญาณ และจิตวิญญาณที่มีปัญญามากที่สุดคือไม่พึ่งอะไรนอกจากพึ่งตัวเอง และผลที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทเราจะพบว่า ผู้เฒ่าผู้แก่มีการทำบุญให้ทาน เพราะท่านพึ่งตัวเอง ลดความอยากลง จึงมีเหลือที่จะให้คนอื่น “ทั้ง ๆ ที่จนก็ยังให้เพราะได้เรียนรู้ว่าการให้นำมาสู่ความสุขในชีวิต” แสดงให้เห็นถึงความมีจิตใจสูง แม้ว่าชาวบ้านเหล่านั้นจะได้รับการศึกษาน้อย ผิดกับสังคมในเมืองที่เต็มไปด้วยผู้มีการศึกษาสูงแต่มักจะมีการเอารัดเอาเปรียบ แก่งแย่งชิงดีกันอยู่เสมอ ฉะนั้นก่อนที่คนในเมืองไม่ว่าภาครัฐหรือภาคธุรกิจจะเข้าไปพัฒนาชาวบ้านหรือไปให้การศึกษาก็ดี จึงต้องคิดพิจารณาตัวเองให้ดีก่อนมิฉะนั้นจะอายุชาวบ้าน

๒. ต้องทำศีลธรรมของเราให้เสมอกับชาวบ้าน เมื่อเราจะเข้าไปทำงานกับชุมชน เราจะต้องสร้างระบบศีลธรรมที่เสมอกัน สิ่งนี้ต้องเตรียมตัวและทบทวนให้มาก ๆ เพราะ “ถ้าภาครัฐหรือภาคธุรกิจเก่งกว่าชาวบ้าน แต่ศีลธรรมต่ำกว่าชาวบ้านแล้วไปช่วยชาวบ้าน สองหลักตานั้นก็ดูว่าจะเกิดอะไรขึ้น” บางทีจะเป็นการทำร้ายชาวบ้านได้

๓. ต้องความจำเสื่อม คือ ถ้าเราคิดว่าเรามีความรู้ ความสามารถ เหนือกว่าชาวบ้าน แล้วลงไปช่วยชาวบ้าน แสดงว่าเราไม่ได้อยากไปช่วยเขา แต่กำลังไปบังคับให้เขาเป็นอย่างที่เราคิด ซึ่งเขาไม่ได้ต้องการสิ่งนั้น เราจะไม่ได้เรียนรู้อะไรเลยจากชาวบ้าน นอกจากชาวบ้านจะเจ็บปวดแล้ว พักเดียวเราเองจะท้อถอยเพราะชาวบ้านจะไม่ทำอย่างที่เราคาดหวัง

ในประเด็นนี้ ท่านวิทยากรได้ยกข้อความตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกไว้เมื่อเสด็จฯ กลับมาจากสวีตเซอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ว่า

...เมื่อข้าพเจ้าเป็นนักเรียนอยู่ในยุโรป ข้าพเจ้าไม่เคยตระหนักว่าประเทศของข้าพเจ้าคืออะไร เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้าแค่ไหน ไม่ทราบทราบจนกระทั่งข้าพเจ้าได้เรียนรู้ที่จะรักประชาชนของข้าพเจ้า เมื่อได้ติดต่อกับเขาเหล่านั้น ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าสำนึกได้ว่ามันเป็นความรักอันมีค่ายิ่งของข้าพเจ้าในโลกนี้ คือการได้อยู่ท่ามกลางประเทศของข้าพเจ้า นั่นคือคนไทยทั้งปวง...

คุณโสภณ สุภาพงษ์ ได้เน้นย้ำว่า พระองค์ไม่ได้ทรงนำความรู้ความเก่งเข้าไปพบประชาชน แต่ทรงเริ่มต้นด้วยความรักประชาชนและจากนั้นทรงเรียนรู้จากประชาชนอย่างมาก เพราะฉะนั้น การทำงานกับชุมชนต้องเริ่มด้วยความรักชาวบ้าน รักชุมชน เมื่อเรารักเขา วิธีการต่างๆ จะเกิดขึ้นมามากมาย เราจะสนใจเขาและจะทำเพื่อเขาเอง และนั่นคือรางวัล รางวัลคือได้ทำให้กับคนที่เรารัก และเราไม่ต้องการให้ใครมาให้รางวัลเราอีกแล้ว เช่น

เดียวกับที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เคยกล่าวไว้ว่า “การทำงานกับชุมชน ทำงานกับคนจน ถ้าเรายังรังเกียจคนจน เหมิ่นสาบคนจน ดูถูกคนจน ก็อย่าไปทำดีกว่า เพราะจะทำให้เสียทั้งเงินและเวลา”

แนวคิดและแนวปฏิบัติทั้ง ๓ ข้อดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่ามุ่งที่จะเปลี่ยนวิถีคิด และยกระดับจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ล้วนแต่เป็นการมองที่ตัวเราเองเพื่อพัฒนาตนเอง ทั้งสิ้นก่อนที่จะไปพัฒนาผู้อื่น จึงเป็นสิ่งที่ทำทนายอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติของนักการศึกษา หรือนักพัฒนาชุมชนทั้งหลาย

๔. ควรพัฒนาจิตวิญญาณและวิถีคิดในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชน วิทยากรท่านนี้เห็นว่า ในเรื่องของการศึกษานั้น จิตวิญญาณกับวิถีคิดเป็นเรื่องใหญ่ที่ควรให้ความสนใจยิ่งกว่าเรื่องทางกาย เพราะจิตวิญญาณเป็นตัวตั้งต้นของวิถีคิด ซึ่งไปสู่วิถีคิด วิถีคิดไปสู่พฤติกรรม พฤติกรรมพาไปสู่วิถีชีวิต วิถีชีวิตของคนหลายๆ คนพาไปสู่วัฒนธรรม แล้วสร้างสังคมขึ้นมา แล้วเข้าไปที่ตัวคนอีก กระทั่งเรามีจิตวิญญาณและวิถีคิด เป็นวงจรรออยู่เช่นนี้ แต่เราไม่ค่อยสนใจให้การศึกษาทางจิตวิญญาณ เรามักใช้แต่ความจำ ซึ่งจะพัฒนาแต่เรื่องหยาบๆ เช่น เรื่องโลภ เรื่องกลัว เรื่องเลียนแบบ จึงขาดการพัฒนาการคิด

จากประสบการณ์ของท่านในการไปรับรางวัลแมกไซไซที่ประเทศฟิลิปปินส์ ท่านได้รับการต้อนรับให้เกียรติอย่างสูงและได้รับเชิญไปบรรยายหลายแห่ง ปรากฏว่าผู้ฟังมิได้ให้ความสนใจตัวท่าน กลับสนใจว่าทำไมมนุษย์ถึงมีจิต

วิญญาณที่จะรับใช้คนด้อยโอกาสกว่าโดยไม่จำเป็นจะต้องมีผู้รู้ผู้เห็น ท่านทำสิ่งนั้นได้อย่างไร มาจากอะไร เหล่านี้ล้วนเป็นคำถามที่เกี่ยวกับวิถีคิดและจิตวิญญาณ ซึ่งคนไทยมักจะมองข้ามไป

๕. ควรจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน จากคำถามสำคัญที่ว่า “ปฏิบัติอย่างไรให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการศึกษา” นั้น คุณโสภณ สุภาพงษ์ เห็นว่า ถ้าเราเริ่มต้นตรงนี้ แสดงว่าเรามองชาวบ้านเป็นวัตถุประสงค์ที่เราอยากให้เขามาร่วมในสิ่งที่เราอยาก จึงเป็นเรื่องยากที่จะประสบความสำเร็จในทางกลับกันเราควรลงไปเรียนรู้จากชาวบ้านในชุมชนก่อนเพื่อให้ทราบถึงความต้องการที่แท้จริงของเขา ถ้าการศึกษาสามารถจัดเพื่อตอบสนองสิ่งที่เขากำลังอยากในจิตวิญญาณของเขาได้ เขาย่อมจะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแน่นนอน ดังที่ท่านกล่าวว่า

... ถ้าเราจะให้เขามีส่วนร่วม เราต้องร่วมในสิ่งที่เขาต้องการ เขาต้องการอะไร ถ้าให้เขาร่วมในอะไรที่เป็นมาตรฐาน ลงไปพร้อมกับมาตรฐานความรู้อะไรๆ ยากมาก เป็นไปไม่ได้ด้วย แต่ต้องเริ่มไปรักเขา เริ่มไปเข้าใจ ไปเรียนรู้ ปรับตัวเอง ถ้าเริ่มด้วยจิตวิญญาณเขากำลังต้องการอะไร เขาอยากมาร่วมอยู่แล้ว ไม่ต้องตั้งคำถามเลย ผมคิดว่าอย่างนั้นทุกครั้ง อย่างผมไปทำให้เขาค้าขายมีกิน ถามว่า แม่มีความทุกข์อะไร ผมว่า ๙๙% จะบอกว่าเรื่องยาเสพติดของลูก การศึกษาช่วยตรงนั้นได้ไหม ถ้าการศึกษาช่วยไม่ได้ เขาไม่รู้จะร่วมอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น ...

นั่นคือ เราควรจะต้องเริ่มศึกษาจากสิ่งที่เขากำลังเผชิญความทุกข์ในจิตวิญญาณของเขา และต้องสอดคล้องกับภูมิปัญญาหรือพื้นฐานจิตวิญญาณของเขาด้วย ขณะนี้มีกระบวนการหลายอย่างที่ต่างจากพื้นฐานของสังคมไทยอย่างด้านเศรษฐกิจ ในชุมชนจะเน้นเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งตนเอง ลดความอยาก และสอนให้คนแข็งแรงช่วยคนอ่อนแอ ตรงกันข้ามกับวิถีคิดทางเศรษฐกิจ เงินในปัจจุบันคือมนุษย์มีความอยาก ต้องหามาให้พอกับความอยาก และสอนให้แย่งจากคนอ่อนแอไปไว้ที่คนแข็งแรง ฉะนั้นการจะไปจัดการศึกษาร่วมกับชุมชนจึงต้องเข้าใจและคำนึงถึงพื้นฐานความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ วิทยากรได้ย้ำว่า “การศึกษาจะต้องสัมพันธ์กับเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน การศึกษาต้องเข้าไปร่วมกับชีวิตของชาวบ้าน ไม่ใช่ชาวบ้านมาร่วมกับการศึกษา” เราควรตั้งคำถามว่า “การศึกษาจะร่วมกับชีวิตชาวบ้านได้อย่างไร” ซึ่งจะมีกิจกรรมที่ทำได้มากมายและทำไม่ทันด้วย

ส่วนวิทยากรอีกท่านหนึ่ง คือ **ดร. อุทัย ดุลยเกษม** ได้เสนอมุมมองอย่างกว้างๆ เป็นการปูพื้นฐานเกี่ยวกับวิถีชีวิตในสังคมไทย ก่อนจะเข้าสู่ประเด็นสำคัญ สรุปได้ดังนี้

โดยปกติแล้ว คนทุกคนเกิดมาย่อมมีพ่อแม่ ญาติพี่น้อง มีเพื่อนฝูงและคนรู้จักคุ้นเคย มีการเรียนรู้สิ่งต่างๆ มีการเจ็บไข้ได้ป่วยบางเวลา มีการทำมาหากิน มีการขัดแย้งกับผู้อื่นบางครั้ง และมีการสนุกสนานบันเทิง ฯลฯ

ในยุคสมัยที่ผู้คนมีชีวิตแบบเรียบง่ายในชุมชนเล็กๆ การเรียนรู้สิ่งต่างๆ เกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ญาติพี่น้อง และบุคคล

ใกล้ชิด ตลอดจนการเรียนรู้จากการสัมผัสกับสภาพแวดล้อมรอบตัว เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นครั้งคราวก็ได้รับการดูแลรักษาจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง บุคคลที่รู้จักคุ้นเคย หรือคนที่อยู่ในฐานะช่วยดูแลรักษาได้ เมื่อมีความขัดแย้งกับผู้อื่น ก็มีการแก้ปัญหาโดยผู้ใหญ่ในชุมชนที่คู่ขัดแย้งให้ความนับถือและยอมรับว่าเป็นคนดี มีศีลธรรมและมีความเป็นธรรม เมื่อถึงคราวสนุกสนาน บันเทิง ผู้คนในหมู่บ้านหรือชุมชนก็ช่วยกันจัด ช่วยกันทำ ฯลฯ นอกจากนี้ เมื่อเผชิญภัยพิบัติก็ร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหา เพราะถือว่าเป็นปัญหาของทุกคน เป็นปัญหาของชุมชน

สภาพการณ์ดังกล่าว เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เมื่อสังคมไทยจัดให้มีระบบการปกครองประเทศแบบรวมศูนย์ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กิจการหลายๆ อย่างที่ชาวบ้านจัดการทำกันเองในชุมชน รัฐได้เข้ามาจัดการทำแทน เช่น การศึกษา การสาธารณสุข การทำมาหากิน การรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การแก้ปัญหาความขัดแย้ง ฯลฯ เมื่อรัฐเข้ามาจัดการในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ รัฐก็จำเป็นต้องจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบ การจัดตั้งและการดำเนินงานขององค์กรเหล่านี้จะได้ผลต้องใช้งบหรืองบประมาณ ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ต้องมีระบบการบริหารที่ใช้อำนาจในหน้าที่ รัฐจึงต้องจัดเก็บภาษีอากรจากราษฎร

เมื่อรัฐเข้ามาจัดการในกิจการเหล่านี้ก็ปรากฏว่าได้ผลดี และทำได้ในขอบเขตที่กว้างขวาง องค์กรของรัฐหรือระบบราชการก็ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจำนวนและขนาด

แนวคิดการทำงานในลักษณะนี้ดำเนินไปเรื่อยๆ

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเริ่มเกิดขึ้นอีกเมื่อรัฐไทยจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ และเปลี่ยนแปลงต่อมาในระยะหลัง โดยยอมรับว่าภารกิจที่มีอยู่รัฐทำไม่ไหว เพราะขาดงบประมาณและขาดประสิทธิภาพ ยุคนี้จึงเปิดโอกาสให้ธุรกิจเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม เช่น การศึกษา การสาธารณสุข การทำมาหากิน การบริการสาธารณะ ฯลฯ การดำเนินงานในกิจการต่างๆ เหล่านี้ของภาคธุรกิจเอกชนปรากฏว่ามีประสิทธิภาพไม่น้อยกว่าภาครัฐ และในบางกิจกรรมมีประสิทธิภาพและคุณภาพดีกว่า ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ทำให้เกิดแนวคิด ที่เห็นพ้องกันอย่างกว้างขวางว่า ต้องลดภารกิจของภาครัฐลง และสนับสนุนส่งเสริมให้ภาคธุรกิจเข้ามาจัดการมากขึ้น (privatization)

แนวคิด privatization ขณะนี้เข้ามามีอิทธิพลต่อวงการการศึกษาอย่างมาก แสดงให้เห็นว่า เรามีทางเลือกเพียง ๒ ทาง คือ ทางหนึ่งภาครัฐทำ อีกทางหนึ่งภาคธุรกิจทำ ถ้ารัฐไม่สามารถดำเนินการได้ ทางออกก็คือต้องยอมให้ภาคธุรกิจเข้ามา จึงน่าจะคิดต่อไปว่าแล้วชุมชนจะมีโอกาสเข้ามามีบทบาทจัดการศึกษาได้อย่างไร มากน้อยเพียงใด

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน ดร.อุทัย ดุลยเกษม ได้เสนอกรอบพื้นฐานความคิดความเชื่อ ๖ ประการ อันเป็นอุปสรรค ต่อการทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อให้ลองพิจารณา ทบทวนว่าตัวเรายึดติดกับสิ่งเหล่านี้หรือไม่

ถ้ายังยึดติดอยู่ ไม่สามารถสลัดออกไปได้แล้ว โอกาสที่จะให้ชุมชนเข้ามาหรือทำงานร่วมกับเขานั้นเป็นไปไม่ได้เลย กรอบพื้นฐานความคิดความเชื่อมีดังต่อไปนี้

๑. professionalism พื้นฐานความคิดของเรา ต้องเป็น “มืออาชีพ” ชาวบ้านไม่มีทางเป็นมืออาชีพได้ในความหมายของเราใช่หรือไม่

๒. efficiency เราเชื่อในเรื่องประสิทธิภาพ และมองว่าชาวบ้านไม่มีประสิทธิภาพ เพราะเชื่องช้า หนัดไม่ตรงเวลา ฯลฯ ใช่หรือไม่

๓. progress เราต้องมุ่งไปข้างหน้าตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเดี๋ยวยุ่ใช่หรือไม่ ถ้าไม่มีบัตร ATM บัตรเครดิต ถือว่าเชย จริงหรือไม่

๔. modern เราต้องทันสมัย ทุกอย่างต้องทันสมัย ถ้าไม่มี packlink ไม่มีโทรศัพท์มือถือ เราเห็นว่าเชยใช่หรือไม่

๕. standard เรายังติดมาตรฐานใช่หรือไม่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติของเรา จึงให้ตั้งสำนักงานตรวจสอบมาตรฐาน และผู้ที่จะเป็นครูได้ต้องมีใบประกอบวิชาชีพครู ในสายตาของเราชาวบ้านทำอะไรเองไม่ได้ มาตรฐานทั้งนั้น จริงหรือไม่

standard คำนี้แปลว่าเรากำลังทวนกระแสความเป็นธรรมชาติ ถ้าเราทำเป็น standard แสดงว่า เราทำลายความเป็นธรรมชาติ ธรรมชาติแปลว่าปกติ อะไรที่ไม่เป็นธรรมชาติ แปลว่าไม่ปกติ

ลักษณะของธรรมชาติที่แท้จริงนั้นต้องมีความหลากหลาย อะไรที่ไม่หลากหลาย ไม่ใช่ธรรมชาติ ทุกวันนี้กระแสโลกาภิวัตน์แปล

ว่าทำความเข้าใจหลากหลายให้หมดไป เพราะเราทำอะไรเหมือนๆ กัน การศึกษาไม่ยอมรับความหลากหลาย ทุกหมู่บ้านเรียนเหมือนกันหมด เพราะเราต้องการ standard ความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งหลายที่เป็นธรรมชาติ เราไม่มีเลยใช่หรือไม่ และธรรมชาติจะอยู่รวมกลุ่มกัน แต่ทุกวันนี้การศึกษาเราทำให้แยกกันหมด ประการสำคัญคือ ธรรมชาติสามารถจัดการตนเองได้ (self-regulation) หากไม่ถูกมนุษย์เบียดเบียนหรือเข้าไปจัดการกับมันจนเกินไป

๖. cost-effective เรามักคิดอยู่มิตีเดียวว่าทำอันนี้แล้ว cost-effective หรือไม่ และมองข้ามเรื่องของคน สังคม หรือวัฒนธรรมไป ซึ่งเป็นมิติสำคัญของการพัฒนาด้วยเช่นกัน

ความคิดความเชื่อทั้ง ๖ ประการข้างต้น สะท้อนภาพให้เห็นว่าเรามองตัวเองว่าแน่นกว่า ดีกว่า เก่งกว่า ทนสมียกว่าชาวบ้าน เราไม่เคยคำนึงถึงความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ที่ต่างก็มีศักดิ์ศรีและต่างมีอะไรดีๆ ที่จะเรียนรู้ร่วมกันได้ และเราไม่ได้ทำความเข้าใจ “รู้จัก” ชาวบ้านเพียงพอที่จะเข้าใจวิถีชีวิตและศักยภาพที่แท้จริงของเขา นอกจากนี้ เรามักจะเอามาตรฐานของระบบการศึกษาและระบบสังคมตะวันตกสมัยใหม่มาเป็นเกณฑ์วัดตามที่เราอยากจะทำ แล้วตัดสินว่าของชาวบ้านต่ำกว่าเกณฑ์เสมอ ดังนั้น บทบาทของเราที่มุ่งจะไปพัฒนาชุมชนหรือทำงานร่วมกับชุมชน จึงเป็นการยึดยึดความคิดของเราให้เขา ผลสุดท้ายจึงมักประสบความล้มเหลวอย่างไรก็ตาม พื้นฐานความคิดความเชื่อเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่เราควรใช้ให้ถูกต้องเหมาะสม ถ้าเรายึดเป็นแนวคิดหลักและ

นำมาใช้ตั้งแต่ก้าวแรกที่เข้าสู่ชุมชนแล้ว ย่อมเกิดผลเสียมากกว่าผลดีดังได้กล่าวไปแล้ว แต่หลังจากที่เราทำงานร่วมกับชุมชนไปได้ระยะหนึ่งแล้ว เราอาจนำมาใช้เป็นเกณฑ์เพื่อพัฒนา งานของเราให้เข้าสู่ระบบสากลได้ ทั้งนี้เรามีได้ละเอียดละเลยภูมิปัญญาสากลแต่อย่างใด

ฉะนั้น วิทยากรท่านนี้เห็นว่า ถ้าเรายังคิดหรือเชื่อสิ่งเหล่านี้ทั้ง ๖ ประการตั้งแต่แรกแล้วก็ยากที่จะตอบคำถามว่าปฏิบัติอย่างไรให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการศึกษา และไม่จำเป็นต้องพูดเรื่องการมีส่วนร่วมอีกต่อไป ในประเด็นนี้ สอดคล้องกับความเห็นของคุณโสภณ สุภาพงษ์ ที่ว่า เราจะต้องมีความจำเสื่อม ลืมความรู้ ความสามารถของเราไปบ้าง เพื่อที่จะเปิดใจรับรู้และยอมรับชาวบ้านตามความเป็นจริง แล้วเริ่มเรียนรู้ไปพร้อมกัน บนพื้นฐานของความรักความเมตตาที่จะร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

นอกจากนั้น ดร.อุทัย ดุลยเกษม ยังได้เสนอ **พื้นฐานความคิดความเชื่อ** อันก่อให้เกิดขบวนการประชาคมที่ดี และเอื้อต่อการทำงานในชุมชนหลายประการ ดังนี้

๑. ระบบราชการมีข้อจำกัดหลายด้านในการแก้ปัญหาและการพัฒนาสังคมหลายๆ มิติ

๒. ระบบธุรกิจให้ความสำคัญและให้ความสนใจกับผลประโยชน์ของระบบหรือองค์กรมากกว่าการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมในหลายมิติ

๓. ภาครัฐที่หลากหลายจะมีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมได้มากกว่าปัจเจก

๔. ทูตทางสังคมและทูตทางวัฒนธรรมมีความสำคัญไม่น้อยกว่าทูตทางเศรษฐกิจ

- ๕. สิ่งที่เป็นความรู้ (knowledge) ไม่จำกัดอยู่เฉพาะสิ่งที่ “มืออาชีพ” ให้คำนิยาม
 - ๖. มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้
 - ๗. โครงสร้างที่เอื้อ (conducive) จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น
 - ๘. เคารพในศักยภาพของมนุษย์ทุกคน
- ความคิดความเชื่อดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่จะทำให้ชุมชนเข้ามา

มีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ ซึ่งจะก่อให้เกิดขบวนการประชาคมขึ้นได้ ผู้ที่จะเข้าไปทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชนจึงต้องตระหนักและคิดทบทวนในสิ่งเหล่านี้ให้ดีด้วย

จากแนวคิดของวิทยากรทั้งสองท่านที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปสิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำ เพื่อที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา ดังตารางต่อไปนี้

สิ่งที่ควรทำ	สิ่งที่ไม่ควรทำ
<ul style="list-style-type: none"> ๑. เรียนรู้และเข้าใจถึงพื้นฐานทางความคิด จิตวิญญาณ และภูมิปัญญาที่ชุมชนได้สั่งสมมา ๒. ต้องทำศีลธรรมของเราให้เสมอกับชาวบ้าน ๓. ต้องเริ่มต้นทำงานกับชุมชนด้วยความรัก รักชาวบ้าน รักชุมชน ๔. ควรพัฒนาจิตวิญญาณและวิถีคิดในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชน ๕. ควรจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน ๖. ยึดพื้นฐานความคิดความเชื่ออันก่อให้เกิดขบวนการประชาคมที่ดี 	<ul style="list-style-type: none"> ๑. ยึดติดมากเกินไปกับกรอบความคิดความเชื่อ ๖ เรื่อง คือ <ul style="list-style-type: none"> ๑.๑ professionalism ๑.๒ efficiency ๑.๓ progress ๑.๔ modern ๑.๕ standard ๑.๖ cost-effective

กล่าวโดยสรุป สิ่งสำคัญในการพัฒนาคนอยู่ตรงจิตวิญญาณ ดังนั้น การเข้าไปทำงานในชุมชนเป็นเรื่องของคนสัมผัสกับคน จึงต้องมีสำนึกในความเป็นมนุษย์ ต้องเตรียมตัวเองให้พร้อมที่จะเรียนรู้และเข้าใจถึงจิตวิญญาณของชุมชนอย่างถ่องแท้ บทบาทหน้าที่ที่ดี

ที่สุดของผู้ที่จะทำงานร่วมกับชุมชนคือเป็น facilitator ไม่ใช่เป็นผู้สั่งการชี้แนะ แต่เป็นผู้ชี้แนะ เป็นผู้ประสาน เป็นตัวเชื่อมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน เพื่อที่จะสานภารกิจในการจัดการศึกษาให้ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

ผู้เขียน

อาจารย์พรทิพย์ อันทิวโรทัย อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

น.อ.หญิง อนุคนุช ภูยานนท์ ปัจจุบันรับราชการที่กรมแพทย์ทหารเรือ กองทัพเรือ